

TÁJFÖLDRAJZ ÉS TÁJI ÖNazonosság

Csorba Péter

DSc, egyetemi tanár,
Debreceni Egyetem Tájvédelmi
és Környezetföldrajzi Tanszék, Debrecen
csorba.peter@science.unideb.hu

Csatári Bálint

CSc, ny. tud. főmunkatárs,
MTA Regionális Kutatások Központja
Alföldi Tudományos Intézet, Kecskemét
csatarib@t-online.hu

Előzmények

A klasszikus tájföldrajz gyökereinek tekinthető ún. *allamismék* tudománytörténeti korszaka a XIX. század elejéig tartott. Ezek azonban inkább birodalmak, politikai egységek, mintsem természeti tájak leltárszerű bemutatását szolgálták. Az országhatároktól független természeti egységek felépítését, működését, megjelenését tárgyaló megközelítést csak a század közepétől, *Alexander von Humboldt* és *Carl Ritter* korszakától nevezhetjük teljes joggal tájföldrajznak.

Sajnos ahogy az adatközlő, tényleíró jelleget fokozatosan felváltotta az oksági viszonyokat elemző módszer, úgy vált a tájföldrajz egyre veszélyesebb mértékben a determinizmus foglyává. A XIX. század végére, főleg *Frederick Ratzel*, *Elisée Reclus* és *Alfred Hettner* munkássága nyomán a tájföldrajz a fizikai és az emberföldrajz elismert szintézisévé fejlődött, ugyanakkor még évtizedekig heves vitákat váltott ki az a nézet, amely közvetlen oksági viszonyt igyekezett kimutatni a természetföldrajzi környezet és a társadalmi berendezkedés, a szellemi élet színvonala között. *Willy Hellpach* német pszichológus 1911-ben például geopszichikai jelenségekről értekezik; az időjárás, a talaj és a táj hatását elemzi az emberi lélekre (*Menschenseele*). Az önazonos-

ság, az identitás meghatározása, sőt változó tartalmainak kibontása azonban a mai, modern szociálpszichológiában is divatos témának számít, amelyek között régiókhoz, tájhoz, településekhez való kötődések „valóságos mitológiája” is kialakult (Pataki, 1994).

A tájkutatás jelene

A természeti adottságok reális szerepének felismeréséhez leginkább a XX. században megindult terepi kutatások járultak hozzá. A tájak működésének, vagyis a domborzati, éghajlati, vízrajzi, talajtani és biogeográfiai alrendszerek bonyolult kölcsönhatásainak elemzésével, s ezzel együtt az emberi lehetőségek és korlátok jobb megismerésével sikerült a tájföldrajznak kijutnia a determinista, fatalista, voluntarista zsákutcákból. A múlt század közepén előbb a felszínalaktan (geomorfológia), majd az ökológiai szemléletű tájkutatás, azaz a *tájökológia* hozott jelentős szakmai megújulást.

Ma a tájkutatás elsősorban a tájérzékenység, a tájterhelhetőség, a tájlesztetika kérdésköreinek vizsgálatával nyújt tudományos háttérrel a tájhasználat, -tervezés és -védelem gyakorlati céljainak megvalósításához. A tájföldrajzot a *földrajzi tájak felépítésével, működésével, földfelszíni elrendeződésével, a tájak és tájrészletek területi mintázatát kialakító okok és*

törvényszerűségek kutatásával, valamint a tájak jellemzésével, hierarchikus rendszerével foglalkozó szakterületnek tekintjük.

Az európai tájtervezés *igényes infrastruktúrájú, gondozott, változatos, harmonikus és biztonságos kultúrtájak* kialakítására törekszik. Kontinensünk társadalmi-gazdasági fejlettségére mára elérte azt a szintet, hogy nem kényyszerül mindenütt a hagyományos természeti erőforrások maximális kihasználására. Az alacsony terméshozamú földek művelése és az ásványkincsek kiaknázása helyett a kontinens legtöbb országa ma már megengedheti magának azt a „luxust”, hogy látszólag kevésbé produktív természetvédelmi, rekreációs vagy ugaroltatott, tehát mezőgazdasági termelésre csak időnként használt területeket tartson fenn. A közelmúltban látványos szakmai karriert futott be az ún. *áttételes társadalmi-gazdasági haszon*, elterjedtebb szóhasználattal az ökológiai szolgáltatások (*ecological service*) értékének kiszámítása (Bastian et al., 2012). Például egy nagyváros határában elterülő erdő értékesebb „szolgáltatást” tesz a lakosságnak azzal, hogy előnyösen befolyásolja a város mikroklímáját és a levegőtisztaságot, mint ha az erdő fainak kereskedelmi értékét néznénk.

A fenti paradigmaváltással egy időben számottevően módosult a táji környezet társadalmi megítélése is. Ma már nem hat valószínűsítő elrugaskodott álomvilágnak a hatékony tájvédelem. Egy-egy durván tájképromboló beruházás ellen fellépő lakossági mozgalom komoly társadalmi és médiatámogatottságot élvezhet, a nagyobb építkezések megkezdéséhez nélkülözhetetlen környezeti hatásvizsgálatokban (KHV) pedig egyre kevésbé megkerülhető a táji következmények bemutatása. Magyarországon is kezd természetessé válni, hogy a látvány mindenkié,

köztulajdon, tehát védelme közösségi feladat. A világ számos táján egyébként ezekre az értékekre és látványokra ma már hatalmas globális iparág, a turizmus települt rá.

„Az emberek javarésze különös meghatottságot érez, ha harmonikus elrendezésben látja a füvet, a fát, homokot, hegyet, partot, felhőket és az ég színeit. Vajon ez az érzélem azon időknél az öröksége-e, amikor a természeti látvány még kollektív jelképes értéket hordozott?” [...] talán „ebben a pillanatban születik meg az a jelképes földrajz, amely a humanizált és a nem humanizált természet kollektív észlelései alapján alakul ki” – írja Pierre Gentelle francia geográfus (1999).

Kétségtelen, hogy a tájkutatás számára előnyös társadalmi hangulatváltozás egyelőre szinte kizárólag a táji *látványra* vonatkozik. Így a lokálpatrióta érzelmekre jóval nagyobb eséllyel számíthat egy szép fasor megmentését célzó kezdeményezés, mintha a tájműködés, például a talajvízmozgás dinamikájának megőrzése érdekében kérnénk a nyilvánosság támogatását.

Korszakhatár: az Európai Táj Egyezmény

A táji környezet minőségével szemben elvárt társadalmi igény növekedését jól jelzi az ún. *Európai Táj Egyezmény* (*European Landscape Convention*) megszületése (Firenze, 2000). Az Európa Tanács által útjára bocsátott dokumentumot eddig negyven tagország, köztük hazánk jogrendszerébe illesztették be (2007/CXI. törvény). A téma fontosságát a dokumentum az alábbi megállapítással indokolja: „A táj... hozzájárul az emberek jólétéhez és az európai identitás megerősítéséhez, fontos része az emberek életminőségének...” Az egyezményt aláíró országok vállalják, hogy

- a tájat – mint az emberi környezet meghatározó komponensét, a természeti és a

kulturális örökség sokféleségének kifejezőjét és az önazonosságuk alapját – törvényben ismerik el;

- a tájak védelmére, kezelésére és tervezésére kiterjedően jogszabályba foglalt tájpolitikát alkotnak;
- a tájat integrálják a regionális és település-tervezési politikákba, csakúgy, mint a kultúr-, környezet-, agrár-, társadalom- és gazdaságpolitikákba, tehát minden olyan koncepcióba és stratégiába, amely közvetett vagy közvetlen hatással van a tájra.

Az egyezményben foglaltaknak megfelelően az Európai Unió által támogatott regionális fejlesztési programok is – bár hazánkban nem átütő sikerrel – igyekeztek ösztönözni a lokális (táji) identitás újjáteremtését, megerősítését. A 2007 és 2013 közötti uniós tervezési ciklusban (a régi tagországokban korábban is) a nagytáj méretű régióknak a sajátos természeti és társadalmi adottságaikra és lehetőségeikre építve kellett elkészíteniük programjaikat. Ezekbe mindenütt belekerültek a tradíciókat és a kötődések erősítését célzó természet- és műemlékvédelmi, valamint speciális oktatási és kulturális programok.

A tájidentitás természetföldrajzi objektumai

A nemzeti környezettudatban a *hegyek, folyók és a tengerpartok* egyértelműen kiemelkedő szerepet töltenek be. A *feng shui* környezetfilozófia Japánban a hegyek és a vizek találkozását tartja a legenergiusabb helynek. Egyes japán múzeumok termeinek bejáratánál gyakran ott van annak szimbolikus jele, hogy a következő szobában hegyvidékhez vagy tengerparthoz kötődő lakosok tárgyi emlékei láthatók.

Az örmények számára az Ararátnek, a cseheknél a Blaník-hegynek, a szlovákok esetében a Krivánnak van szimbolikus, nem-

zetösszetartó ereje. Erdélyben, a Küiküllő-videkieknek a Bekecs, a Firtos és a Siklód a három „szent hegy”, a regionális táji önazonosság fontos objektuma. A Hargita a székelyek számára jelenti ugyanezt. Ezek a domborzati elemek megjelennek a helyi képzőművészeti alkotásokon vagy népdalokban is, például: „*Bekecs alatt Nyárád tere / Ott egy kunyhó zsúppal fedve / De belseje aranybánya / Arany benne egy kislányka, csuhajja.*”

A nagyobb folyók mentén fekvő tájakhoz szintén komoly érzelmek kötődnek. Bas Pedrol (2005) a Rajna/Waal hollandiai szakaszához kapcsolódó identitást mutatott ki, ugyanezt bizonyította egy lengyel szerzőpáros a lengyel-ukrán határfolyóval, a Buggal kapcsolatban (Bernat – Kałamucka, 2008). Ez utóbbi felmérésben iskoláskorú válaszadók 85%-a mondta, hogy határozott érzelmi kapcsolatot érez a folyóvölgyvel, a folyópart viszonylag háborítatlan szakaszaival, a régi hidakkal. Bár a Kárpát-medence a Duna vízgyűjtőjéhez tartozik, a legmagyarabb folyónk mégis a Tisza. Ebben szerepe lehet annak, hogy a honfoglalás magterületei a Tisza menti legelők voltak, és a magyarság mindmáig síksági nemzetnek tartja magát, de nyilván erősítette ezt a folyóhoz való lelki kötődést a hozzá kapcsolható ismert magyar versek, festmények sora is.

A tengerparti népek környezettudatában egyértelműen domináns szerepe van a tengernek. A holland-német Watt-tengerhez, a norvég fjordokhoz és az ír-skót partokhoz kapcsolódó érzelmi viszonyról számos tudományos igényű munka született (Frislid, 1990; Michell – Ryan, 2001; Pedrol, 2001). A tenger különösen erős szemlélet alakító hatását jól jellemzi, hogy a történelmi Magyarországához tartozó rövidke Adria-partszakasznak máig mély nyoma van a magyar közgondol-

kodásban (lásd a kossuthi *tengerre magyar!* jelszó, a fiemei kikötő, az abbáziai nyaralás, Horthy Miklós, az „otrantói hős” és „lovastengerész”, katonadalok stb.).

Nemzeti tájak

A tájföldrajzi szakirodalomban ma rendkívül népszerű a *tájak nemzeti jellegének* kutatása. Számos tanulmány foglalkozik azzal, hogy melyik az „igazi angol”, „a valódi német”, „a leginkább katalán” stb. tájegység (Csorba, 2010; Pedrol et al., 2007; Wascher, 2005). Mintha az európai nacionalizmus egyik utolsó hullámaként a nemzeti viselet, nyelv, szokások, zene, építészet után minden nemzet igyekezne meghatározni táji környezetének sajátos nemzeti vonásait is. Ma már a legtöbb európai ország „nemzeti örökségnek” (*national heritage*) tekinti az általa lakott terület jó néhány tájegységét (Antrop, 2001; Groote et al., 2000; Pedrol, 2001). Ezt a jelenséget egyébként nagyban felerősítette az egykori „szocialista tábor” széthullása; az új vagy ismét függetlenné váló európai országok nemzetépítő buzgalma. *Észtország* például kinyilvánította, hogy az óidei szilur mészkő az ország geológiai jelképe, a nemzetet szimbolizáló növénye a búzavirág, a fecske pedig az ő nemzeti madaruk. *Szlovákia* nagyszabású tájformáló munkát végzett a nemzeti panteonjában elsőként álló személy: Milan Rastislav Štefánik tábornok 1919-ben bekövetkezett halálának balesete színhelyén, a Pöstyén-közi Bradlo-hegy környékén (Macho, 2006).

A nemzeti táj tudatosításának komoly identitás-erősítő szerepe van az autonómiára törekvő országrészek esetében. A *katalánok* például a belső hegyvidéki tájakat tekintik önazonosságuk bölcsőjének, ahol Montserrat és Montseny kolostorai menedékhelyei voltak a katalán szellemiségnek az arab, a francia

és a spanyol hódítás idején egyaránt (Nougé – Vicente, 2004). Bár az autonómiájukhoz a gazdasági erőt a Barcelona környéki tengerpart kereskedelme biztosította, a nemzeti közösség érzelmileg inkább a védettebb, nehezen megközelíthető hegyvidéki tájhoz kötődik.

Mivel a *német* nemzetállam kiépülése megkésett, XIX. századi folyamat volt, a „lemaradást” tudatos nemzeti tájfejlesztéssel (is) igyekeztek pótolni. Kétszáz évvel ezelőtt a Rajnai-palahegységbe bevágódó, festői szépségű *középső Rajna-völgy* kezdett egyre nagyobb szerepet játszani a németek tudatos identitásépítő törekvéseiben. *Ludwig van Beethoven* Rajna-szimfóniája, *Richard Wagner* mitikus világa, a híres Loreley-sziklánál szerénykedő tájképfestők hatására hamarosan ezt tekintették az „igazi” német tájnak (Dix, 2002). Az első európai (főleg angol) turisták lelkesen járták a romantikus várromokat, kedvükért már 1825-től rendszeres hajójárat közlekedett a folyón, azaz – mai szóhasználatnál élve – a feltörekvő nemzet felhasználta az idegenforgalmi propaganda lehetőségét a germán identitás táji megjelenítésére. A Siebengebirge-Drachenfels-Rolandseck területét már 1836-ban természet- és tájvédelmi (!) területté nyilvánították. 1869-től egy „Tájszépészeti Egyesület” (*Verschönerungsverein*) gondoskodott a tájalakításról, a Rajna-romantikusnak is nevezett neogót-romantikus építészeti stílus elterjesztéséről. A német politikai egység létrejöttével (1871) grandiózus germán emlékművek sora épült itt is, amelyek már szinte elnyomták a táj eredeti harmóniáját. A Rajna-völgy ezen szakasza azóta is részese minden környezetfejlesztési hullámnak, az első között lett Németország Nemzeti Kultúrtája, Nemzeti Parkja, sőt világörökségi helyszíne.

Az *olaszok* rendkívül változatos természeti adottságú országot laknak. Ennek ellenére Toszkanát igazi olasz tájnak érzi a piemonti, a lombardiai és a calabriai is. A „napsütötte Toszkaná” szerencsés adottságait változatos természeti viszonyainak, kiegyensúlyozott történelmi fejlődésének, több színhelyre koncentrált látványainak (Firenze, Pisa, Siena, San Gimignano, Volterra stb.) és részletgazdag, művelt kultúrtáj mivoltának együttesen köszönheti. Itt a legtipikusabb a hagyományos olasz *coltura promiscua*-nak nevezett intenzív vegyes földhasználati struktúra. A sok fás, bokros elválasztó elemmel tagolt tájszerkezet európai szinten elismert, védendő tájtypus (Wascher – Jongman, 2000).

A *franciák* számára talán nem ennyire magától értetődő, hogy melyik a szimbolikus nemzeti tájuk. Erre a címre joggal pályázhatna akár a Loire-völgy, Normandia, Gascogne, de Provence is. Fernand Braudel (2003) egyenesen azt állítja, hogy ezt az országot a „földrajz találta ki”, mert nagyszámú „franciaföld” létezik, szerinte „Franciaország maga a sokféleség”: „... húsz, harminc, negyven kilométerenként változik a táj, az életmód, a természet, a települések jellege, színezete. Ráadásul mindannyian kötődünk a mozaiknak valamely kockájához: nem egyszerűen ehhez vagy ahhoz a tartományhoz, [...] hanem az adott tartomány meghatározott vidékéhez is. Ez legalábbis része identitásunknak.” „Azt hiszem a Jurát pusztán a fű színéről is felismerném: egyfajta finom kék szín keveredik következetesen a mély és éles, ragyogó zölddel, míg a közeli Alpokban a legelők zöldjét a sárga egész színskálája tompítja...”

A néhol kissé elfogult eszmefuttatás végkövetkeztetése, hogy Franciaország „... az extrém mértékben változatos tájak, élet- és gondolkodásmód, háztetők és sajtok országa”.

William Wordsworth, a „tavak költője” az *angol Tóvidékről* (Lake District) már 1810-ben mint „nemzeti tájról” ír. Nemrég Richard Burden és munkatársai sok száz embertől kérdezték meg, hogy melyik angol táj megőrzéséért volna hajlandó még (jelképes) anyagi áldozatot is vállalni (Burden et al., 2002). Az eredmény meglepetés volt, mert a többség nem a Tóvidékre, vagy a doveri partvidékre szavazott, hanem a South-Downs és a Somerseset-plató élősvényes, aprólékosan tagolt kultúrtáját ítélték olyan értéknek, amelynek eltűnésével sérülne a nemzeti identitás.

A magyarság történelmi tájai

Számunkra a (Nagy) Alföld érzelmi rangsósága egyértelmű. Szabó Zoltán – az államszocializmus alatt betiltott *Szerelmes földrajz* című könyvében – arról ír, hogy az Alföld az egyetlen magyar táj, amelynek ismerjük a születésnapját (1844. október 5.), amikor *Petőfi Sándor* a *Honderűben* publikálta *Alföld* című költeményét. Majd sorra veszi írásában azokat a költői képeket, amelyek e tájat bibliikus példák nyomán a magyar szabadság jelképévé magasztosítják (Csatári, 1992). Kortársa, *Kemény Zsigmond* viszont „a hagyománytalan Alföldről” beszél, s számára Erdély képviseli a táji identitás földrajzi hátterét.

Az Alföld magyar jellegét a trianoni hátramegvonás még inkább megnövelte, hiszen a nagy régiók közül az egyetlen, amelynek zöme az új határokon belül maradt, sőt a második világháború utáni lakosságcsere révén etnikailag még homogénebbé vált.

Közel száz év elmúltával a trianoni határokon kívül rekedt magyarok identitástudatában a régióknak mintegy helyettesítő szerepe van az utódállamokhoz, Szlovákiához, Romániához, sőt sajnos egyre inkább a Magyarországhoz való tartozás érzésével szemben

(Gereben, 2005). A magyar kisebbség elsősorban felvidékinek, erdélyinek, vajdaságának érzi magát, s csak azután az adott ország állampolgárának. A határon túli magyarságnak kulturális, szellemi nemzettudata van: „haza a magasban” (Illyés Gyula), ami elsősorban az anyanyelvben, a közös történelmi múltban nyilvánul meg. Az anyaországi magyarság pedig sajnos ma már nemigen érzi magát a Zóboralját, a „hepehupás vén” Szilágyságot, vagy a Szerémséget. Legfeljebb még a Székelyföld tölthet be ilyen „távolra szakadt” haza szerepet.

„*Tájakat is el lehet veszteni*” – írta a már idézett Szabó Zoltán. *Mikes Kelemen* óta az emigrációs szépirodalom bőséges példával szolgál arra, hogy a honvágy egyik legmarkánsabb megjelenési formája a megszokott táj látványának a hiánya. Úgy tűnik, a tájtól való elszakadás lassabb folyamat, mint az egyéb kapcsolatokban bekövetkező erózió: „néha úgy érzem, hogy már nem is szeretem a hazamat... legalábbis az embereket. Mert a tájat... a tájat azt még igen...” (*Balaskó Jenő* költő). Mások még mélyebben gyökerezőnek érzik a tájhoz való kötődést: „Asszonyról, Istenről, hazáról alföldül érzek, alföldül gondolkodom” (Kiss, 1994). Az bizonyos, hogy közgondolkodásunkban legalább kétszáz éve jelen van a táj és a táji identitás, a helyben való maradás és boldogulás igénye, reménye vagy éppen reménytelensége.

Települések és térségek

Eddig kevés szót ejtettünk arról, hogy a települések hogyan jelennek meg a tájban mint tájalkotó elemek és úgy is mint akár sajátos „épített tájak”. Az emberiség utóbbi évszázada az urbanizáció idősza is volt, a statisztikák szerint 2007 óta a világ népességének több mint fele városlakó. A sűrűn beépített városi

tereket ma már egyre gyakrabban sajátos „tájként”, ún. „történelmi városi tájként” határozzák meg: „... történelmi városi tájon olyan városi területet kell érteni, amely kulturális és természeti értékek és attribútumok rétegződésének az eredménye, és amely magába foglalva a tágabb városi kontextust és annak földrajzi beágyazódását, túlterjed a »történelmi városközpont« vagy »együttes« fogalmán. ... magába foglalja: a helyszín topográfiai, geomorfológiai, hidrológiai és természeti összetevőit, történelmi és a kortárs épített környezetét, felszín feletti és alatti infrastruktúráit, térségeit és kertjeit, földhasználati elrendezését és térbeli szervezését, rálátásokat és láthatósági (vizuális) viszonylatokat... társadalmi és kulturális gyakorlatokat és értékeket, gazdasági folyamatokat és az örökség azon nem anyagi dimenzióit, amelyek a változatossághoz és identitáshoz kötődnek.” (UNESCO, 2011)

Ezek a megállapítások nemcsak a városi tájakra, hanem a kisebb, vidéki települések helyi társadalmának a tájjal való napi kapcsolatára, tudására, a lokális identitásuk „megjelenésére” is vonatkozathatók. Az 1980-as évek földrajzi gondolkodását megújító szerzők egyik legidézettebb tudósa, *David Harvey* tehát nem véletlenül írta: a társadalom minden osztálya, csoportja rendelkezik egy „saját” földrajzi tudással, amely a saját területén, a számára fontos térbeli dolgokra vonatkozik, s végső soron a társadalmi lét adott helyen való reprodukciójának is az alapját képezheti (Jelinek et al., 2013).

Jó másfél évszázada a magyar *alföldi tanyák* és azok lakói például a régió sikeres mezőgazdasági kultúrtájja alakításának voltak a fő letéteményesei. A nagytáj egykori, sok tekintetben hasonló, de mégis különböző mezővárosai és tanyáik kistájanként éppolyan egyedi gazdálkodási és települési „formakin-

cset” hoztak létre, amely leginkább a fentebb említett francia példához hasonló. Nyíregyháza, Debrecen, Karcag, Cegléd, Kecskemét, Szeged vagy Hódmezővásárhely egykori tanyavilága részben az államszocialista településpolitikára durva beavatkozásai nyomán mára szinte teljesen megszűnt vagy átalakult, ugyanakkor felmérések azt igazolják, hogy a ma tanyán élők több mint harmadának „ott élésében” napjainkban is döntő szerepet játszik a táj, annak szépsége, harmóniája, a szabadság-érzés keltő tágassága.

A *falvainkat* illetően a mai vidékfejlesztésben közismert „jó gyakorlatokat” hozhatjuk példaként arra, hogy e településforma fenntartható megújulása szinte kizárólag akkor következik be, ha a helyi közösségnek erős az identitástudata, s szakszerű és ötletgazdag vezetői segítségével a hagyományaira épít, alkalmazza és használja a lokális megújuláshoz szükséges tudást (lásd Komlósa, Cserdi, Hernádszentandrás stb.). Ugyancsak döntő szerep hárul falvainkra vidéki tájaink fenntartásában, abban, hogy az ország területének minden hektára ápolts, gondozott legyen.

A *kisvárosok* esetében nemcsak a város maga, hanem például intézményrendszerük, vállalkozóik, értelmiségük vidékével való kapcsolatai és ezáltal a kistáji kötődéseik válhatnak igazán fontossá. *Bulla Bélát*, a neves geográfust idézve: „Az olyan tájneveinknek, mint Sárrét, Kiskunság, Hegyköz, Bársonyos, Ormánság stb. az ott élők tudatában mélyen gyökerező földrajzi tartalma van”. A rendszerváltozás után a kistérségek megszervezésével, majd területfejlesztési támogatásaik lehetővé tételével megindult egyfajta – sokszor éppen e nemes gondolat alapján a táji identitást is újjáteremteni szándékozó – folyamat, amely számos sikeres megoldást hozott (Élhető Balaton-felvidék, Mesés Hetés stb.)

Úgy tűnik, hogy hazánkban a *megyei önkormányzatok* és az ún. *statistikai-területfejlesztési régiók* tényleges közjogi és a fejlesztési forrásokat is biztosító szerepének gyakori változása részben akadályozta annak, hogy e táji identitás alulról induló építkezése kiteljesedjen. Lengyelországban, ahol egykori történelmi-térbeli viszonyokra és hagyományokra is tekintettel csaknem akkora méretű régiókat hoztak létre, mint a magyar Alföld, sikeresebbnek tűnik a területi felzárkóztatás. Amikor két évtizede több mint száz kutató és szakértő részvételével befejeződtek az első komplex szemléletű Alföld-kutatási program munkálatai, és a régió jövőjére vonatkozó (az MTA elnöksége által is jóváhagyott) ajánlásokból országgyűlési és kormányhatározat született, joggal reméltük, hogy egy sokkal összehangoltabb és sikeresebb nagytájfejlesztés indulhat el (Csatári, 1995). Sajnos nem így történt.

Végül elgondolkoztatónak tűnhet az alábbi vélemény is: „A nemzetállami centralizmus ellenében nem holmi brüsszeli centralizmus lebeg a szemem előtt, hanem egy bonyolultabb struktúrában gondolkodom. Ez lenne az alkotmányos regionalizmus. Ma erről szó sincs, a regionalizmust legtöbbször egyszerű kitűzőnek használjuk. [...] Ha jobban megfigyeljük, a regionalizmus elevenebb hagyományokkal rendelkezik Európában, mint a nemzetállam” (Végel, 2013).

A geográfia aktuális feladata

Korunk modern, alkalmazott földrajzi tudományos gondolkodása arra törekszik, hogy intellektuális tudományágként segítse a körülöttünk zajló környezeti és társadalmi folyamatok megértését, és sikeres, fenntartható formálását. Azaz: rég nem csak arra igyekszik választ adni, hogy hol van az adott jelenség és miért éppen ott, hanem arra is, hogy mi-

lyen az ott élők azonosságtudata, helyismere- te, és van-e a közösség „ott élésének” új vagy megújítható jelentéstartalma, amely akár komoly érzelmi viszonyokat is tartalmaz. Hiszen az ember nemcsak adott környezetében és a házában él, hanem egy – a hely szelleme által meghatározott – szimbolikus világban is, amelyek éppúgy cselekvésre készíthetők, mint a fizikai szükségletek vagy kényszerek. Fontos lehet tehát az is, hogy hogyan teremtsünk új táji szimbólumokat. Új tartalmakkal új lokális identitást, ami érzelmileg befogadható, sőt konkrét – városi, vidéki, alföldi stb. – cselekvési tervekben, programokban ölthet testet. (Nagyszerű példákkal szolgál erre a közelmúltban megjelent *Káli könyv*; Bojár Iván és Darabos György munkája.)

Tudjuk, hogy modern globális világunk erőszakos progresszivitása éppen a helyi kultúra, a lokális identitás ellen hat. Ugyanakkor meggyőződésünk, hogy a geográfia által megteremthető táji és térségi tudás, az okos adaptivitás és az arra alapozott – legújabbban „helyre szabottnak” nevezett – tervezési megoldások csaknem az egyetlen esélyt jelenthetik a táji kultúránkra, hagyományainkra alapozott új fejlesztési stratégiák kidolgozására és az azokból születő programok sikeres végrehajtására (Lennert et al., 2015).

A korszerű tájtervezésért, a nemzeti tájkin- csek megtartásáért, a tájak „elvesztése” ellen – ezeket az elveket alkalmazza a hazai tájföldrajz is. A geográfia az egyetlen tudomány, amelyben egyensúlyban van a természeti és a társadalmi oldal, s ennek az egységnek a megjelenési formája épp a földrajzi táj.

IRODALOM

Antrop, Marc (2001): Where Are the Genii Loci? In: Pedroli, Bas (ed./Hrsg.): *Landscape – Our Home. Lebensraum Landschaft*. Stuttgart: Indigo, Zeist, Freies Geistesleben, 29–34.

Fontos azonban, hogy a kutatási eredményeket mind a helyi (térségi) társadalom tájakat megélt közösségei, mind a professzionális tervezők, sőt a politikai döntéshozók számára is folyamatosan elérhetővé kell tenni. Ez nem könnyű feladat, a szakembereken kívül szükség van a civil közösségekre, a fenntartható tájakért (és településekért) tenni akaró, felelős polgárookra is. Sőt arra is, hogy minden tudomány, a művészetek, a szépirodalom, a média és a közbeszéd is a maga eszközeivel és eredményeivel segítse a progressziót hordozó nemzeti és a táji önazonosságunk megújítását.

Cikkünk elején nem véletlenül fogalmaztunk úgy, hogy az Európai Táj Egyezmény elfogadását fordulópontnak tartjuk tájaink ügyeinek hazai kezelésében. Az egyezmény ratifikálása ugyanis kötelezettségekkel is jár az Európa Tanács felé. A vállalások teljesítése érdekében, 2012-ben kormányhatározat született egy Nemzeti Koordinációs Munkacsoport létrehozásáról. A testület a Földművelésügyi Minisztérium környezetügyért felelős helyettes államtitkára felügyeletével működik, szakmai háttérét pedig egy tizennégy fős szakértői testület biztosítja. A Munkacsoport 2014-ben kezdeményezte a nemzeti tájstratégia kidolgozását. Ez a munka 2016-ban egy Nemzeti Tájpolitika és Stratégia címet viselő dokumentumban összegződött, s remélhetőleg hatékony segítséget nyújt majd a hazai tájvédelem, tájfejlesztés, tájgazdálkodás számára.

Kulcsszavak: *Európai Táj Egyezmény, nemzeti tájak, regionális politika, nemzeti tájstratégia*

Bastian, Olaf–Haase, Dagmar–Grunewald, Karsten (2012): Ecosystem Properties, Potentials and Services – The EPPS Conceptual Framework and an Urban Application Example. *Ecological Indicators*. 21, 7–16. DOI: 10.1016/j.ecolind.2011.03.014

- Bernat, Sebastian – Kalamucka, Wioletta (2008): The “Landscape Experienced” in Empirical Research Conducted by Lublin Scholars. In: Plit, Joanna – Andreychouk, Viacheslav (eds.): *Methods of Landscape Research. Sosnowiec*. 21–34. • <http://tinyurl.com/j35yayg>
- Braudel, Fernand (2003): *Franciaország identitása. A tér és a történelem*. Budapest: Helikon Kiadó
- Burden, Richard – Watts, Richard – Brown, Bryan (2002): The Management of Natural Beauty. *Geography*. 87, 49–63.
- Csatári Bálint (1992): Földrajz, költészet, identitás. Forrás. 6, 89–92.
- Csatári Bálint (1995): Az Alföld helyzete és perspektívái: Alföld kutatási program 1991–1994. (*A Nagyalföld Alapítvány kötetei* 4.) Békéscsaba: Nagyalföld Alapítvány
- Csorba Péter (2010): A földrajzi tájakhoz fűződő identitástudat rétegei. *Tájökológiai Lapok*. 8, 1, 3–21. • <http://tinyurl.com/heat3qk>
- Dix, Andreas (2002): Das Mittelrheintal – Wahrnehmung und Veränderung einer symbolischen Landschaft des 19. Jahrhunderts. *Petermanns Geographische Mitteilungen*. 146, 44–53.
- Fríslid, Ragnar (1990): *Cultural Landscapes of Norway*. Oslo: Landbruksforlaget
- Gentelle, Pierre (1999): Látvány és táj. In: Arthus-Bertrand, Yann: *Földünk a magasból*. (fordította: Nagy Ágnes, Horányi Krisztina) Budapest: Corvina, 169–176.
- Gereben Ferenc (2005): *Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságadata. (Kisebbségkutatás Könyvek)* Budapest: Lucidus Kiadó
- Groote, Peter – Huijgen, Paulus P.P. – Haartsen, Tialda (2000): Claiming Rural Identities. In: Haartsen, Tialda – Groote, Peter – Huijgen, Paulus P.P. (eds.): *Claiming Rural Identities*. Assen: Van Corcum, 1–7.
- Jelinek Csaba – Bodnár Judit – Czirfusz Márton – Gyimesi Zoltán (2013): *Kritikai városkutatás*. Budapest: LHarmattan Kiadó
- Kiss Benedek (1994): Járok nyárban. *Forrás*. március
- Lennert József – Csatári Bálint – Farkas Jenő Zsolt – Mezőszentgyörgyi Dávid (2015): *Locality-Based and Place-Based Development in Theory and Practice – An Example of the Hungarian Countryside. DETUROPE: Central European Journal of Tourism and Regional Development*. 2, 14–27. • <http://tinyurl.com/zvqgl25>
- Macho, Peter (2006): Egy történelmi régió topográfiai megkonstruálása. *Sic Itur Ad Astra*. 2–3, 317–328. • <http://tinyurl.com/znr19f6>
- Michell, George Frank – Ryan, Michael (2001): *Reading the Irish Landscape*. Dublin: Town House and Country House
- Nougé, Joan – Vicente Joan (2004): Landscape and National Identity in Catalonia. *Political Geography*. 23, 113–132. DOI: 10.1016/j.polgeo.2003.09.005 • <http://tinyurl.com/z85v9ks>
- Pataki Ferenc (1997): Nemzetkarakterológia? *Magyar Tudomány*. 158, 12, 163–179.
- Pedroli, Bas (ed./Hrsg.) (2001): *Landscape – Our Home. Lebensraum Landschaft*. Stuttgart: Indigo, Zeist, Freie Geistesleben
- Pedroli, Bas (2005): The Nature of Lowland Rivers: A Search for River Identity. In: Wiens, John A. – Moss, Michael R. (eds.): *Issues and Perspectives in Landscape Ecology. Cambridge Studies in Landscape Ecology*. 259–273.
- Pedroli, Bas – Doorn, Anne van – Blust, Geert de – Paracchini, Maria Luisa – Wascher, Dirk – Bunce Freda (eds.) (2007): *Europe's Living Landscapes. Essays Exploring Our Identity in the Countryside*. Zeist, the Netherlands: Wageningen/KNNV Publishing
- UNESCO (2011): *A Történelmi Városi Tájra vonatkozó UNESCO Ajánlás, a fogalmak meghatározását tartalmazó glosszáriummal*, 2011. november 10. • <http://tinyurl.com/zgh8l9u>, az angol eredetiből magyarra fordította Dr. Fejérdy Tamás DLA, az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság főtitkára
- Végl László (2013): Európa-beszélgések. *Élet és Irodalom*. október 25.
- Wascher, Dirk M. (ed.) (2005): *European Landscape Character Areas*. Alterra Report. No. 1254. • <http://library.wur.nl/WebQuery/wurpubs/fulltext/1778>
- Wascher, Dick – Jongman, Rob (eds.) (2000): *European Landscapes. Classification, Assessment and Conservation*. Copenhagen: European Environment Agency

AZ ÉGHAJLATVÁLTOZÁS TUDÁS-VITÁINAK FELTÉRKEPEZÉSE: NÉZŐPONTOK MAGYARORSZÁGRÓL

Jankó Ferenc

PhD, egyetemi docens,
Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Kar
frik.geo@gmail.hu

Az éghajlatváltozás önmagában egy természeti jelenség, amelyet sajátos természettudományi területek és társtudományaik vizsgálnak, figyelnek meg, mérések, modellezések, paleoklimatológiai vizsgálatok révén, nagyjából egy évszázada. E kutatások története jól feldolgozott, több alapmunka is napvilágot látott az utóbbi egy-két évtizedben, elsősorban angol nyelven. Ezekből is tudhatjuk, hogy az éghajlatváltozás kutatása kb. az 1950-es évektől bontakozott ki, és az 1980-as évektől e vizsgálatok egyre inkább egy következtetést erősítenek, miszerint az ember felelőssége az előidézett változásokban alapvető fontosságú, és igen nagy valószínűségű. A jelenbe érve a tudományos körökben ki ne hallott volna az Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) szervezetéről, és annak legutóbbi összefoglaló jelentéséről, 2015 szeptemberéből. De hogy még aktuálisabb eseményt említsék, a párizsi klímacsúcs és annak óvatos optimizmussal fogadott eredménye széles médianyilvánosságot kapott Magyarországon is.

Ha azonban a klímaváltozásra mint társadalmi problémára tekintünk, a tudományos konszenzussal ellentétben egy sokszínű, sokoldalúan megítélt kérdéssel találjuk szem-

be magunkat. Legyen szó akár annak érzékeléséről, tapasztalásáról, értelmezéséről, elképzeléséről, az azzal kapcsolatos tudásról, cselekvésről vagy „politikacsinálásról”. A társadalomtudományok ráébredtek, hogy a tudomány és a tudás látszólagos egyetemessége ellenére a klímaváltozás – és számos más környezeti ügy – mást jelenthet különböző emberek számára, különböző időben és különböző helyeken. Nem véletlen, hogy az ezredforduló óta a társadalomtudományi kutatások is egyre növekvő figyelemmel kísérik a problémát, alig akad olyan diszciplína, amely ne foglalkozna a klíma valamely társadalmi vagy gazdasági vetületével.

Az éghajlatváltozás különböző speciális szakterületein sok apró kérdés még tisztázásra, pontosításra vár, ezt a vonatkozó témák kutatói tudják a legjobban. De nem a szűken vett tudományos vitákról lesz szó ebben a tanulmányban. Nem is arról a klímavítáról, amely mindenkinek elsőre juthat eszébe: hogy pontosan mekkora az ember felelőssége az éghajlatváltozásban, vagy, hogy valóban van-e összefüggés a szén-dioxid-kibocsátás és a globális felmelegedés között. Ezekkel szemben áttekintésemben ahhoz szeretnék hozzá-